

PRILOG PROUČAVANJU SLIKE SPLITA GIROLAMA DA SANTACROCE

Jerko Marasović

UDK 72.034 (497.5 Split) "15": 75.034

Izvorni znanstveni rad

Jerko Marasović

Mediteranski centar za graditeljsko naslijeđe, Split

Autor analizira model grada Splita na slici Girolama da Santacroce na glavnom oltaru franjevačke crkve u Poljudu u Splitu te ga uspoređuje s crtežima iz 17.-19. stoljeća. Uvodi metodu rektifikacije stare slike kako bi došao do realnih odnosa među građevinama prikazanim na slici iz 16. stoljeća. Dobiveni podaci koriste se u trodimenzionalnom prikazivanju prostornog razvoja Splita.

UVOD

Od 1955. god., kada je u Urbanističkom zavodu Dalmacije formiran Odjel za graditeljsko naslijeđe, svakom su pojedinom zahvatu u povijesnoj jezgri Splita prethodila arhitektonska snimanja i istraživanja te se tako postupno dopunjala dokumentacija o splitskom graditeljskom naslijeđu. Velik je napredak postignut kada je sedamdesetih godina profesionalna skupina snimatelja splitskog Zavoda za zaštitu spomenika kulture izradila cjelovit arhitektonski snimak povijesne jezgre Splita, na kojemu je bilo moguće trodimenzionalno definirati sačuvanost građevina svih faza razvoja grada.

Oko 1975. god. do tada stečena znanja o razvoju grada postupno su se započela grafički prikazivati, pa su kao prva dionica obrađena tri stara crteža iz sedamnaestog stoljeća. Neposredan povod takvoj obradi bilo je nastojanje da se, osim katastarskog plana iz 1831. godine, za proučavanje promjena u tlocrtu grada koristi i Santinijev tlocrt iz 1666. god.

To je najstariji tlocrt koji prikazuje gradsku strukturu i predstavlja stanje kada još nije bio dovršen fortifikacijski sustav bastiona. Na mjestu projektiranog posljednjeg bastiona vidljivi su zidovi starijeg obrambenog sustava koji se mogao usporediti s podacima na Mortierovom crtežu. Taj se crtež u tadašnjoj li-

teraturi prikazivao stilizirano, s dosta netočnosti a datirao se u početak osamnaestog stoljeća.¹

Često stari crtež zbog deformiranosti na prvi pogled unosi nepovjerenje s obzirom na vjerodostojnost, pa tako stvoren stav otežava da bude uključen u znanstvenu obradu.

Zato sam 1975. god. pokrenuo rektificiranje starih crteža, tj. tumačenje vrijednih podataka na točnim podlogama, odnosno izradu crteža kakvi bi bili izrađeni da je crtač raspolagao točnom geodetskom podlogom ili arhitektonskim snimkom.

Usporedbom triju starih crteža i izradom njima odgovarajućih tumačenja moglo se ustanoviti da je Calergijev crtež iz god. 1675,² koji prikazuje potpuno završeni fortifikacijski sustav, vrlo točno crtan. Santinijev crtež iz 1666. god.³ izrađen je kada bastion Priuli još nije bio izveden. Na crtežu je prikazan projekt toga još neizvedenog bastiona, a na njegovom mjestu dio fortifikacija koje već na prvi pogled pokazuju sličnost sa na istome mjestu prikazanim linijama na Mortierovom crtežu.⁴ Izrađena rektifikacija Mortierovog crteža pokazuje veliku deformiranost podloge na kojoj je izrađen, ali i obilje vjerodostojnih podataka koje taj crtež donosi. Na rektificiranom crtežu svi ti podaci dolaze do punog izražaja u pravim proporcijama. Uočljiv je tlocrt crkve zapadno od grada za koju je, prema poznatim podacima, lako utvrditi da je crkva sv. Križa, ranije sv. Marije od Potoka (de rivo) ili od Murava (de moris).⁵ Na crtežu je također označena tvrđava Bačvice pod nazivom Nova gradnja (Nouvelle ouvrage). Budući da je crkva sv. Križa porušena u ljeto 1657. god.,⁶ a odluka da se gradi

¹ D. Kečkemet, Urbanistički razvoj splitske luke, Pomorski zbornik I-II, Zagreb 1962, str. 1412.

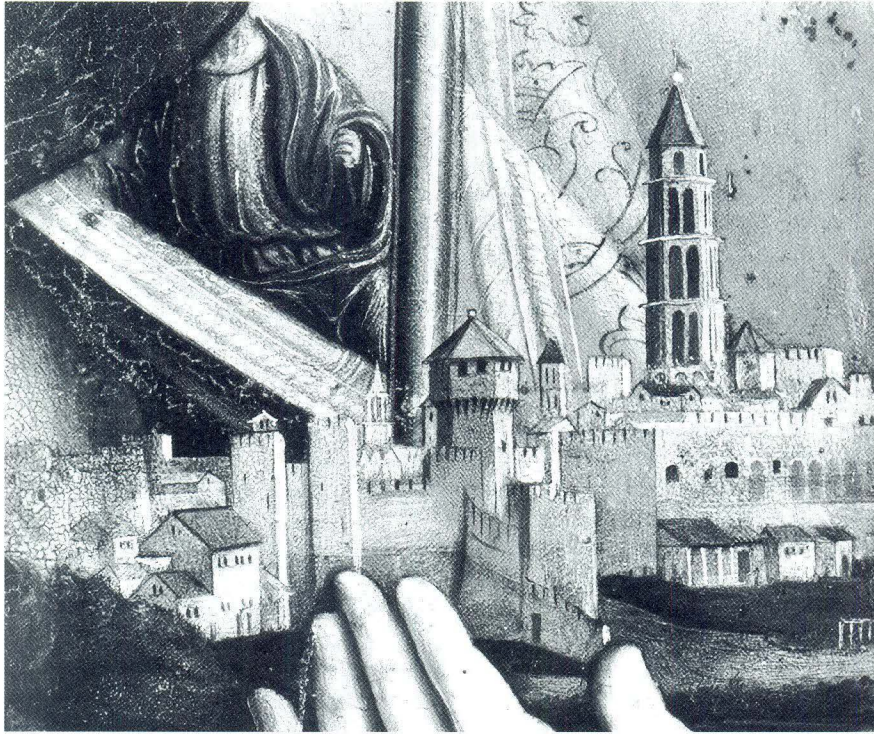
² Z. Calergi, Dissegno del territorio di Clissa, 1675. god., Povijesni Arhiv Zadar, Fond topografskih i kartografskih karata br. 96.

³ G. Santini, Pianta di Spalato citta metropoli di Dalmazia, 1966. god., Muzej grada Splita

⁴ D. Kečkemet, Grafike dalmatinskih gradova Joana Blaeua, Radovi centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, str. 153-178. Pod brojem LIII, SPALATO, Ville des Venetiens. Elle est dans la Dalmatie. A. AMSTERDAM Par PIERRE MORTIER Avec Privilege. D. Kečkemet smatra da je taj crtež uz ostale izradio Joan Blaeu. Na stranici 178 piše: "Podacima kojima raspolažemo možemo samo pretpostaviti, ali ničim pouzdano dokazati da je autor tih planova vojni inženjer Alessandro Magli, da su oni izrađeni za planiranu Divnićevu Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji, da ih je Joan Blaeu gravirao i da su ih Mortier i Alberts izdali zajedno s ostalima". Ing. Alessandro Magli 1648. god. izradio je prijedlog utvrđivanja grada pokrivenim putovima pa ne može biti autor Mortierovog crteža koji je raden 1656-57. god. kada u Splitu već djeluje general Camillo Gonzaga i predlaže utvrđenje grada meزالunama. Tada su radovi na tvrđavi Bačvice u tijeku također na način meزالune. Bez obzira na to tko je gravirao crtež, ne može se smatrati autorom. Zato treba i dalje nazivati Mortierov crtež, kako piše na samom crtežu umjesto Blaeuov, što se ničim pouzdano ne može dokazati.

⁵ P. Petrić, Sakralna topografija u staroj gradskoj jezgri, Kulturna baština br. 19/1989, str. 284.

⁶ G. Novak, "Povijest Splita", Knjiga druga (od 1420-1797), Zagreb, Matica hrvatska, Split, 1961., str. 154.

Girolamo da Santacroce, prikaz Splita sa slike Sv. Dujma na poliptihu glavnog oltara crkve sv. Marije franjevačkog samostana u Poljudu, Split

tvrđava Bačvice donesena 1656. god.,⁷ Mortierov je crtež mogao biti izraden tijekom 1656. god., a najkasnije do ljeta 1657. godine. U suradnji Splita i Venecije na graditeljskom naslijeđu uspostavljenoj 1986. god.⁸ dobiveni su brojni do tada nepoznati podaci kojima su dopunjena ranija znanja te potvrđeni raniji zaključci proizašli iz rektifikacije triju crteža Splita iz XVII. st. To je pokazalo i korisnost metode rektificiranja starih crteža kada za to postoje uvjeti.

⁷ *Isto*, str. 154.

⁸ A. Sartori, Istituto Universitario di Architettura di Venezia, Diplomski rad "Spalato Rinasimentale", god. 1988. Mentor: prof. Ennio Concina, suradnja u istraživanjima u Splitu, prof. Jerko Marasović. Iz priloženih dokumenata doznajemo mnoge podatke koji pobliže tumače izgradnju obrambenog sustava Splita u XVII. stoljeću. Vojni inženjer Alessandro Magli projektant je prvog obrambenog sustava XVII. st. pa je među crtanim dokumentima i njegov prijedlog izgradnje tog sustava iz 1648. god. na način pokrivenih putova. Taj sustav odmah je izveden. General Camillo Gonzaga od 1657. god. dopunio je sustav oko grada izgradnjom triju mezaluna za topove. Od 1660. god. projektant je bastionskog prstena oko grada, koji se djelomično sačuvao do danas, ing. Innocentio Conti. Mortierov crtež snimak je stanja utvrda na početku djelovanja generala Gonzage u Splitu, nakon što je prema Maglievom projektu izveden prvi fortifikacijski sustav. Detaljna obrada triju obrambenih sustava Splita u XVII. st. u tijeku je u Mediteranskom centru za graditeljsko naslijeđe.

Metodu rektificiranja prikazao sam god. 1977. u svojoj dizertaciji “Prilog metodologiji obrade graditeljskog naslijeđa”. Osim rektificiranja triju tlocrtnih prikaza Splita iz XVII. stoljeća (Calergi, Santini, Mortier), rektificirao sam i Cassasov crtež zapadnog pročelja Peristila s konca osamnaestog stoljeća. Tom rektifikacijom dokazao sam da postoji renesansna nadogradnja bivše kuće Cipci. Deset godina poslije, rektifikacija Cassasovog crteža poslužila je kao temelj radova u obnovi. Prilikom izvođenja radova obnove unutar zidova pronađeni su arhitektonski elementi koji su potvrdili prije iznesene pretpostavke.

U dizertaciji sam među ostalim napisao:

“Ako rezultate dobivene analizom Mortierovog crteža usporedimo s podacima koje nam pruža slika G. di Santacroce iz poljudskog samostana u Splitu iz sredine 16. st., na kojoj patron Splita Sv. Dujam drži u ruci dio grada, ustanovit ćemo da su kuće u donjem uglu kao i vidljivi dijelovi zidina u stvari kuće i zidovi Novog trga uz more.

U okviru obrade urbanističkog razvoja Splita, koja je u tijeku, izradit će se i rektificirana perspektiva prema Santacroceovoj slici”.

U ocjeni moje dizertacije dana 15. prosinca 1977. god. Ivo Petricioli je među ostalim napisao:

“Rektifikacija Cassasova nacрта zapadne fasade Peristila ne samo da je znanstveno egzaktan rad nego je i uspjela grafika i konkretni projekat po kojemu se može pristupiti rekonstrukciji. Šteta je što nismo u prilici da vidimo i grafičku rektifikaciju Santacroceove slike Splita”.

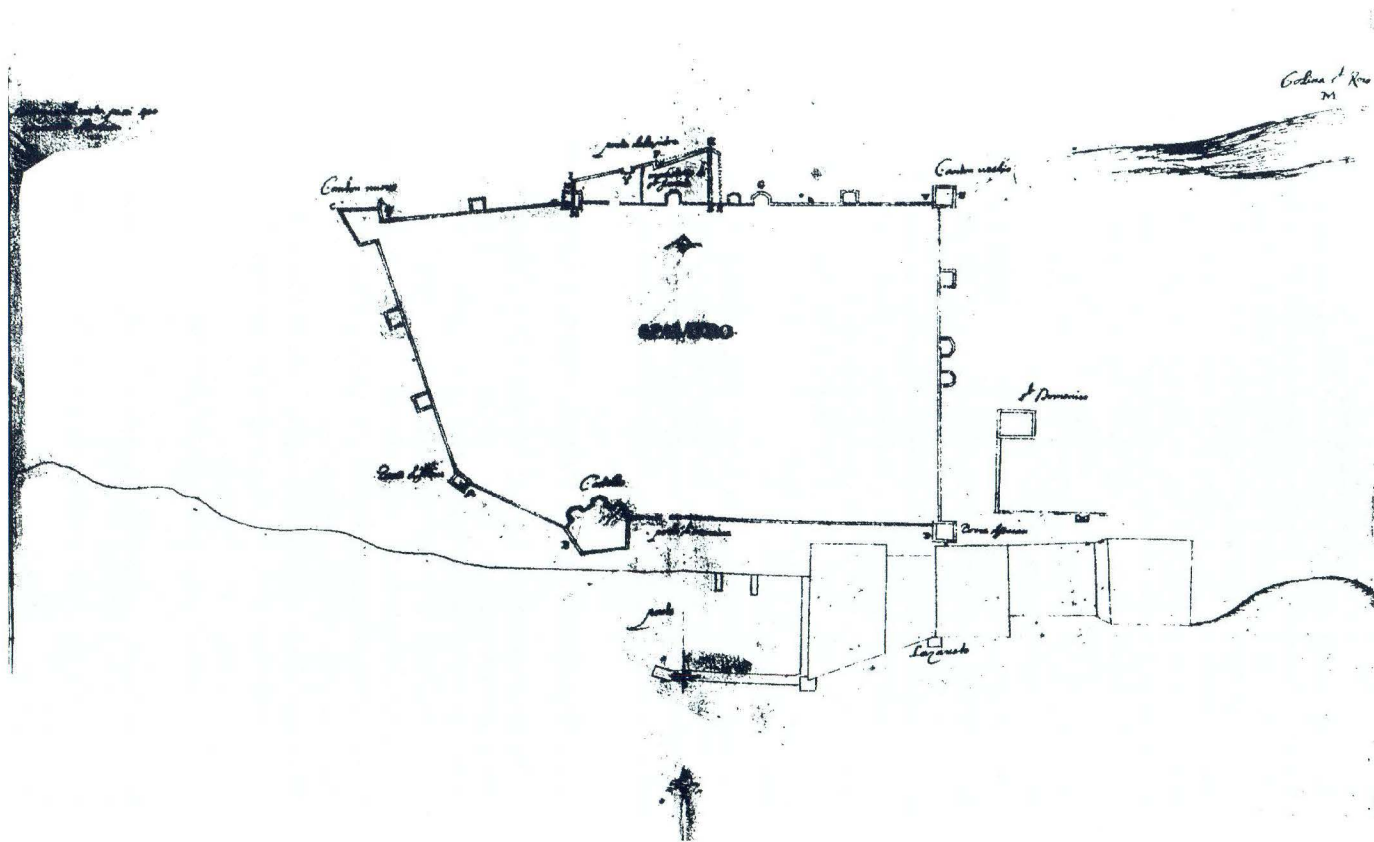
Već 1975. god., usporedo s radom na rektificiranju triju crteža iz XVII. stoljeća, ukazala se potreba rektificiranja perspektivnih pogleda. Pokušao sam klasičnim načinom konstruiranja perspektive rektificirati Cassasov pogled na Split sa Sustipana. Dvomjesečni rad u konstruiranju tog perspektivnog pogleda dao je toliko mali rezultat, da sam morao konačno odustati od izrade perspektiva grada klasičnim načinom. Cjelovito prikazivanje prostornog razvoja grada nametalo je izradu konstruiranih perspektiva, pa je god. 1980. nastavak rada na proučavanju prostornog razvoja Splita ovisio o mogućnosti prikazivanja tog razvoja konstruiranim perspektivama. Time je došao u pitanje i daljnji razvoj metodologije na kojoj smo počeli raditi god. 1975. Tada se u našim specifičnim prilikama još nisu nazrijevale realne mogućnosti korištenja suvremenih pomagala za izradu konstruiranih perspektiva.

Od 1980. do 1984. god. izradio sam mehaničku napravu za izradu konstruirane perspektive, što je omogućilo nastavak razvoja metodologije trodimenzionalnog prikazivanja prostornog razvoja povijesnih građevina i cjelina.

Prva konstruirana perspektiva izrađena na toj napravi god. 1984. bila je rektifikacija Santacroceovog prikaza dijela grada Splita. To je u isto vrijeme bio nastavak radova usmjerenih 1977. god. i želje za reagiranjem na Petriciolievu ocjenu moje dizertacije.

Iako ta prva perspektivna rektifikacija nije bila do kraja dovršena, ona je prvi put omogućila gledanje grada s mora u realnim odnosima pojedinih građevina, pa se tada spontano nametnula potreba za studijom o izgradnji zvonika katedrale. Taj rad, kao i brojni drugi, od godine na godinu odgađali su konačnu obradu Santacroceove slike.

Izdavanje Zbornika Ive Petriciolia ponukalo me da nastavim i završim davno započeti rad na rektifikaciji Santacroceove slike.

Ing. Francesi, Plan Splita iz 1630. godine uz izvještaj Antoine de Ville, Archivio di Stato, Venezia

SANTACROCEOVA SLIKA NA OLTARU CRKVE U POLJUDU

Na poliptihu glavnog oltara crkve sv. Marije franjevačkog samostana u Poljudu nalazi se i slika sv. Dujma, zaštitnika grada Splita. Sliku je god. 1549. izradio Girolamo da Santacroce. O toj slici pisala je Doroteja Westphal⁹ 1937. godine i opisala njene umjetničke vrijednosti. U tom radu nije se upuštala u tumačenje građevina na slici. Godine 1957. Kruno Prijatelj¹⁰ u članku o radovima Girolama i Francesca da Santacroce spominje sliku sv. Dujma, ali ne govori o splitskim građevinama. Duško Kečkemet¹¹ 1978. god. opisujući Santacroceovu sliku Splita smatra da sam slikar nije ni bio u tom gradu nego da se poslužio nekom poslanom skicom grada. To zaključuje iz nerealnosti prvoga plana koji ostavlja dojam da je kopno, a ne more. Pravilno određuje maleni paviljon u desnom donjem uglu slike kao klaonicu.

Osim umjetničke, slika ima veliku dokumentacijsku vrijednost jer je, prikazujući građevine u šesnaestom stoljeću, najstariji crtani podatak o gradu Splitu. Slikaru očito nije bila namjera dokumentirati stanje u gradu za vrijeme rada na slici nego je poput brojnih sličnih slučajeva tog vremena prikazao kako svetac drži model grada kojemu je zaštitnik. Da bi taj model stao na svečevu ruku, slikar mu je smanjio širinu, te nerazmjerno povisio zvonik katedrale u kojoj se štuje zaštitnik grada. Zato se ne može izravno koristiti model kao podloga za definiranje stanja u Splitu sredinom XVI. stoljeća, kada je Girolamo da Santacroce izradio sliku sv. Duje.

Ta slika, točnije model grada s nje, vrlo se često susreće u literaturi pa je ušla u svijest čitatelja sadržajem i proporcijama. Kako do sada nema prikaza realnih trodimenzionalnih odnosa građevina u tadašnjem gradu, a posebno zvonika i kaštela, taj su jedini prikaz mnogi prihvatili kao realan.

REKTIFICIRANJE SLIKE MODELA DIJELA GRADA SPLITA

Cjeloviti arhitektonski snimak povijesne jezgre Splita, izrađen u Zavodu za zaštitu spomenika kulture u Splitu, temelj je za sve suvremene studije i rektificiranje Santacroceove slike modela dijela grada Splita iz šesnaestog stoljeća.

Za rektificiranje taj je snimak dopunjen podacima:

Projekt utvrđivanja Splita koji je izradio ing. Alessandro Magli 1648. god.

Pogled na Split s grafike Foscolovih osvajanja u Dalmaciji iz 1651. god.

Mortierov plan Splita iz 1656-57. god.

Tlocrt grada koji je izradio Giuseppe Santini 1666. god.

Tlocrti i crtež splitskog Kaštela koji je izradio Grgur Gale 1808. god.

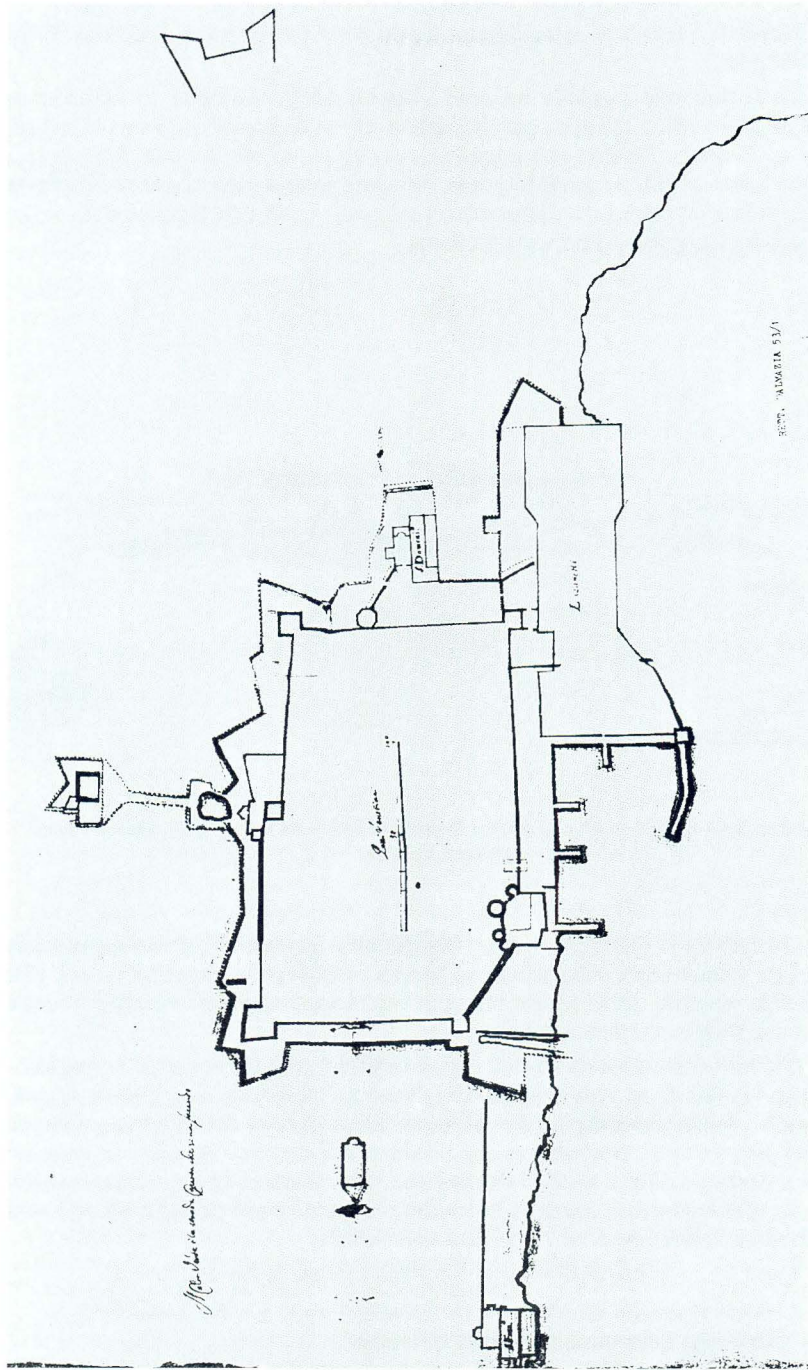
Austrijski katastar iz 1831. god.

Andrićevi snimci južnog pročelja Dioklecijanove palače 1846. god.

⁹ D. Westphal, Malo poznata slikarska djela od 14. do 18. stoljeća u Dalmaciji, Rad JAZU, Knj. 258, Zagreb 1937, str. 23-27.

¹⁰ K. Prijatelj, Nekoliko slika Girolama i Francesca da Santacroce, Radovi instituta JAZU, 3 Zadar, 1957. str.

¹¹ D. Kečkemet, Stara slikovnica grada — Najstarija slika, Slobodna Dalmacija, 10.04.1978.

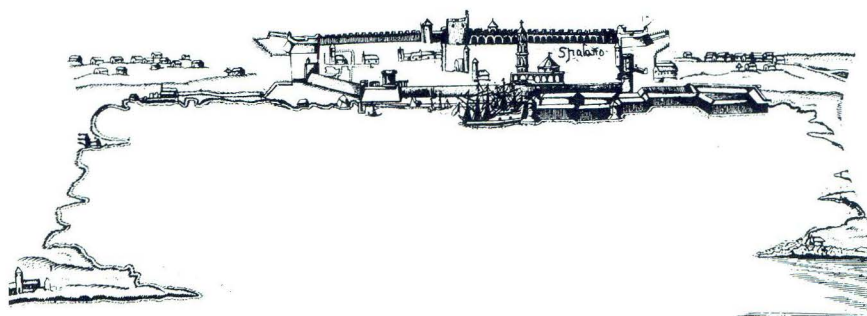

Ing. Alessandro Magli, Plan Splita iz 1648. godine, Archivio di Stato, Venezia

Hauserov snimak zvonika katedrale izraden između 1874. i 1880. god.

Najnoviji rezultati istraživanja obale pred povijesnom jezgrom Splita 1995-96. god.

Za formiranje pogleda na grad položaj očišta određen je vizurom sa Santacroceove slike. Na slici glavna kula Kaštela djelomično prekriva zvonik Gospe od Zvonika. Prema tlocrtu grada u tom vremenu, Kaštel ima četiri kule, a ne jednu kako se vidi na modelu grada, pa samo manja kula zapadno od glavne kule Kaštela u tlocrtu može djelomično prekrivati vizuru na Gospu od Zvonika. Time je određen jedan od pravaca gledanja.

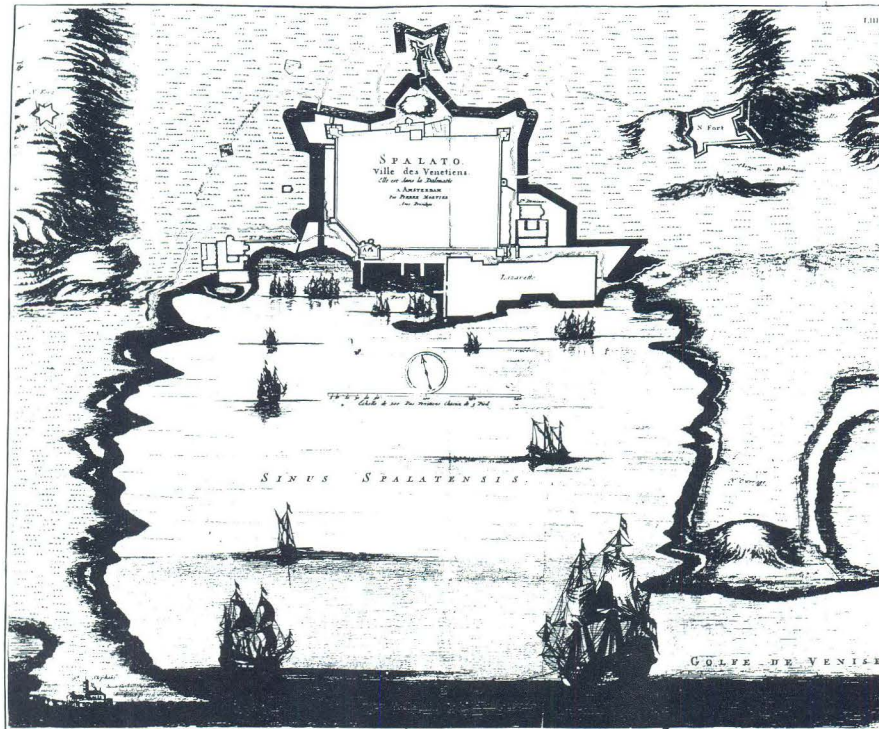
Pogled na Split iz 1651. godine sa grafike Foscolovih osvajanja u Dalmaciji, Museo Civico Correr, Venezia

Udaljenost je određena vidljivošću zvonika Sv. Ivana kojemu su sačuvani tragovi na kamenom svodu antičkog hrama, vidljivošću zapadne strane zida Novog trga uz more, te odnosom vizure zvonika katedrale nad ostatkom jugozapadne kule Dioklecijanove palače.

Visina očišta morala je biti ispod ophoda zida Novog trga uz more, a dovoljno visoka da se vidi osmerokutna kula na istočnom zidu Palače koja se nije mogla gledati s morske razine. Slikar je skice za sliku modela mogao izraditi s koša jarbola tada uobičajenog tipa broda marsiliana ili s brodice, mijenjajući prema potrebi položaj u raznim dijelovima luke. Budući da se precizno visina očišta ne može odrediti, uzeta je za rad na perspektivnom prikazu rektifikacije slike modela Splita visina od 15 metara nad morem.

Kao i pri radu na rektificiranju tlocrtnih prikaza treba razlikovati:

- sačuvane građevine ili cjelovito dokumentirane nestale građevine
- građevine koje su nam poznate u tlocrtu
- građevine poznate samo po Santacroceovoj slici.

Pierre Mortier, Plan Splita iz 1656/7, Grafike dalmatinskih gradova, Arheološki muzej Split

Sačuvane građevine ili cjelovito dokumentirane nestale građevine

U našem slučaju raspoložemo trodimenzionalnim podacima za zvonik sata na Narodnom trgu, zvonik Gospe od Zvonika, središnju kulu Kaštela s trostrukim konzolama mašikula¹² te hodnikom nad ulaznim vratima, dio južnog pročelja Dioklecijanove palače, katedralu, zabat krova jedne od kuća nekadašnjeg samostana sv. Klare i srednjovjekovno krunište južnog zida Palače.

Stari zvonik katedrale dokumentiran je snimcima A. Hausera u mjerilu 1:40, između 1874. i 1880. god. prije njegovog demontiranja.

Građevine koje su nam poznate u tlocrtu

Mnoge građevine rušene su tijekom stoljeća, ali su se sačuvale u donjem dijelu ili pak na pouzdano dokumentiranim crtežima: jugozapadna kula srednjovjekovnoga grada, zidovi koji od te kule vode prema sjeveru i jugoistoku,

¹² Santacroce na svakoj stranici osmerokutne kule crta pet lukova mašikula, što odgovara broju do danas sačuvanih trostrukih konzola.

novovjekovno pojačanje srednjovjekovnog zida te plaža i put uz more pred tim pojačanim zidom, dvije osmerokutne kule zapadno od središnje kule Kaštela, istočna osmerokutna kula Kaštela,¹³ ophodni zid dvorišta Kaštela, zid koji je od Kaštela vodio u more s novim Vratima od mesarnica, zid između istočne kule Kaštela i jugozapadne kule Palače, zvonik krstionice sv. Ivana,¹⁴ južna osmerokutna kula istočnih vrata Dioklecijanove palače¹⁵ i podloga zvonare crkve sv. Nikole od pomoraca.¹⁶

Uz građevine koje su izravno poznate u tlocrtu možemo, u našem slučaju, dodati i podatke do kojih smo došli usporedbom starih crteža.

Položaji zidova Novog trga uz more na slici modela mogu se poistovjetiti s položajima zidova pokrivenog puta Maglievog projekta, prikaza Foscolovih osvajanja i Mortierovog crteža. Izrazito prošireni prostor pokrivenog puta na jugoistočnom kraju srednjovjekovnoga grada može se tumačiti kao korištenje donjih dijelova zidova trga za izradu pokrivenog puta. Zapadni zid trga je na pravcu zapadnog zida poslije izgrađenog bedema Bernardi¹⁷ prikazanog na brojnim crtežima, a kojemu je do danas sačuvan sjeverozapadni ugao i dio sjevernog zida. Novi trg uz more sagrađen je vjerojatno sredinom šesnaestog stoljeća te se preko njega kroz nova kopnena vrata sa zapada ulazilo u grad,¹⁸ a funkcionirao je 1605. godine.¹⁹ Ne raspoložemo podacima o tome kada je trg porušen.

Antoine de Ville 5. VI. 1630. god. predlaže da se poboljša obrana grada.²⁰ Njegov pisani izvještaj popraćen je crtežom koji je izradio ing.

¹³ Četiri osmerokutne kule kaštela prikazane su na crtežima: ing. Francesi — crtež uz izvještaj Antoine de Villea iz godine 1630., ing. Alessandro Magli plan Splita iz 1648. god., Mortierov crtež Splita iz 1656-57, Santinijev crtež Splita iz 1666. godine i brojni crteži nakon njega te do crteža Gurgura Gale iz godine 1808. i Austrijskog katastra iz 1831. godine.

¹⁴ Zvonik je prikazan na dvama Cassasovim crtežima s konca XVIII. stoljeća, a tragovi zidova zvonika i rupe za konop zvana sačuvani na kamenom svodu antičkog hrama.

¹⁵ Tragovi zidova te kule na istočnom zidu sačuvani su do danas.

¹⁶ Podloga zvonare sačuvana je do danas.

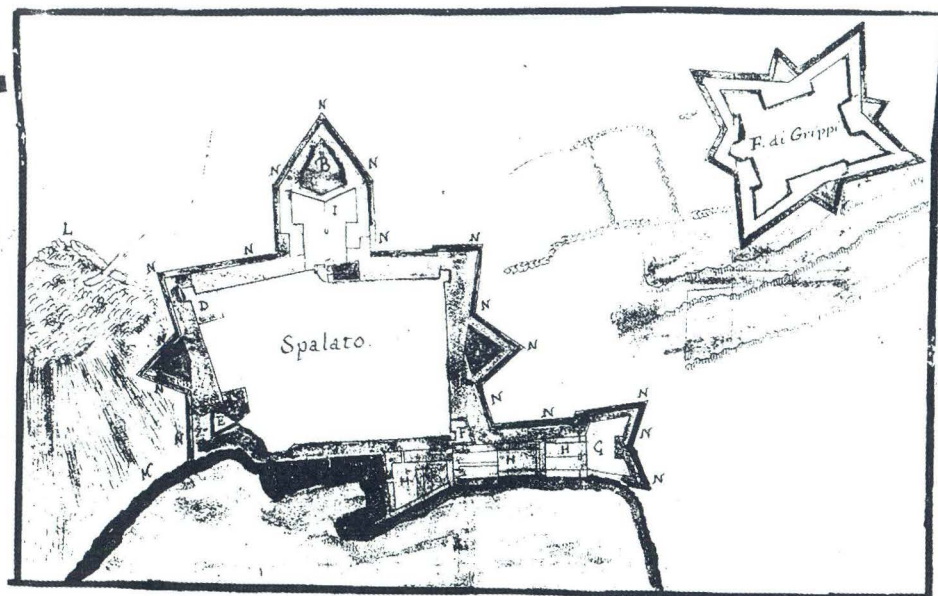
¹⁷ Bedem Bernardi prikazan je na katastarskom planu Splita iz 1831. godine.

¹⁸ “Di moderno nella Citta è la Piazza, il Castello, la Porta di Terra Ferma che è al ponente; le muraglie nove verso ponente e il resto della Terra nova”. Godine 1553, manoscrito Cod. Cic. 2075/1 Itinerario di G. B. Giustiniani in Dalmazia, Biblioteca Museo Civico Correr Venezia.

¹⁹ *D. Kečkemet*, Urbanistički razvoj splitske luke, Pomorski zbornik I-II, Zagreb 1962, str. 1407. “1605, 8 agosto. Noi Marin Bondumer per la Serenissima Signoria di Venetia Conte et Capitano di Spalato.

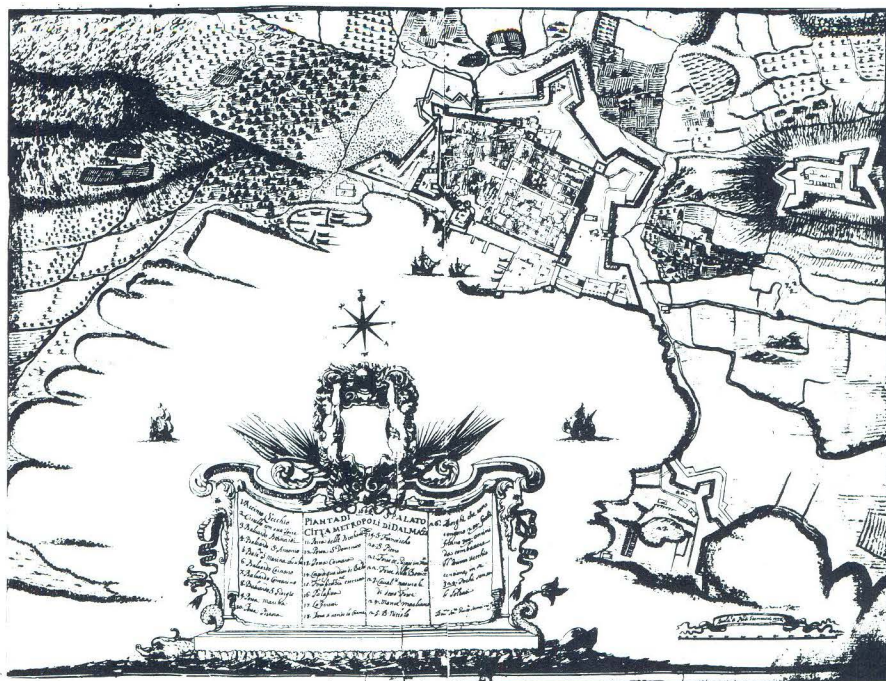
Veduta la suplicatione, hoggi a noi presentata per il magnifico Signor Giacomo Tartaglia per nome suo et del signor Alberto Alberti, sindici di questa magnifica Communita per la quale ne hanno ricercati di termenare, che sopra l’ atterrationsi et piazza novamente fatta al lido del mare del luoco delle Becarie fino alla chiesa di S. Fancesco fuori della Citta, alcuno (sia chi si voglia) non possa ne debba fabricare case, o habitatione di qualsisia sorte, o fare qualche un altro impedimento, ma che detto luoco resti sempremai libero a beneficio et comodo universale ...” Libro d’ oro, str. 140 r.

²⁰ *A. Sartori*, Istituto Universitario di Architettura di Venezia, Diplomski rad “Spalato Rinascimentale”, god. 1988.

Questo primo disegno è della maniera che lo terminò il Sinal Gonzaga. A Meza luna à San Domenico.
 B. Meza luna alla Porea della Pistora. C. Meza luna d'auanti la Creina di San Francesco.
 D. Conerbatterie contra il Monte dominante. E. Mezo balluardo alle Beccarie. F. mezo balluardo
 alla parte del Lazaretto. G. Fortificazioni incornate. H. Lazaretto. I. Penaglia quale poteua
 seruire di ritirata alla meza luna della Pistora, quando il Nemico l'habbe guadagnato.
 L. Monte di S. Fran. che domina la città. M. Inueno di S. Fran. N. Strada conuerca
 intorno la città. Le sopradette fortificazioni si poteuano fare ancorché hauesimo
 hauuto il Nemico alla fronte.

Onofrio dal Campo, Prikaz prijedloga utvrđivanja Splita generala Camilla Gonzaga oko 1656. godine, Archivio di Stato, Venezia

Giuseppe Santini, Plan Spłita iz 1666. god., Muzej Grada Spłita

Francesi. Budući da na tom crtežu nije prikazan Novi trg uz more, odnosno njegovi tragovi, mogu se iznijeti dva moguća objašnjenja:

- Novi trg uz more bio je u gornjim dijelovima već porušen kada je Antoine de Ville predložio poboljšanje sustava obrane grada.

- Ing. Francesi crta samo zidove grada koji sudjeluju u predloženom poboljšanju obrane.

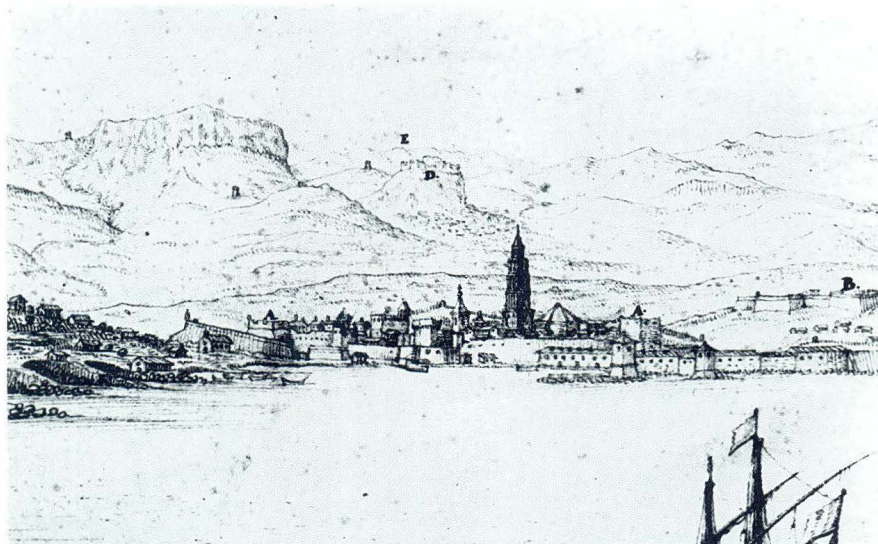
U oba moguća slučaja donji dijelovi zidova Novog trga uz more sačuvali su se do 1648. god. jer su korišteni u izgradnji pokrivenih putova Maglijevog projekta.

Gradevine poznate samo po Santacroceovoj slici

Na temelju prije prikazanih podataka, stvorena slika dopunja se podacima koji su se sačuvali jedino na Santacroceovoj slici. U prvom redu to se odnosi na Novi trg uz more (u prvom planu) budući da je slika izrađena prije 1658. godine²¹ kada je bedem Bernardi konačno prekrpio posljednje tragove trga.

²⁰ "5. Giugno, 1630. Provv. ri. da Terra e da Mar. f. 1153, discorso sopra la citta di Spalato del Cavalier Antoine de Ville. Archivio di Stato, Venezia.

²¹ A. Sartori, Istituto Universitario di Architettura di Venezia, Diplomski rad "Spalato Rinascimentale", god. 1988.

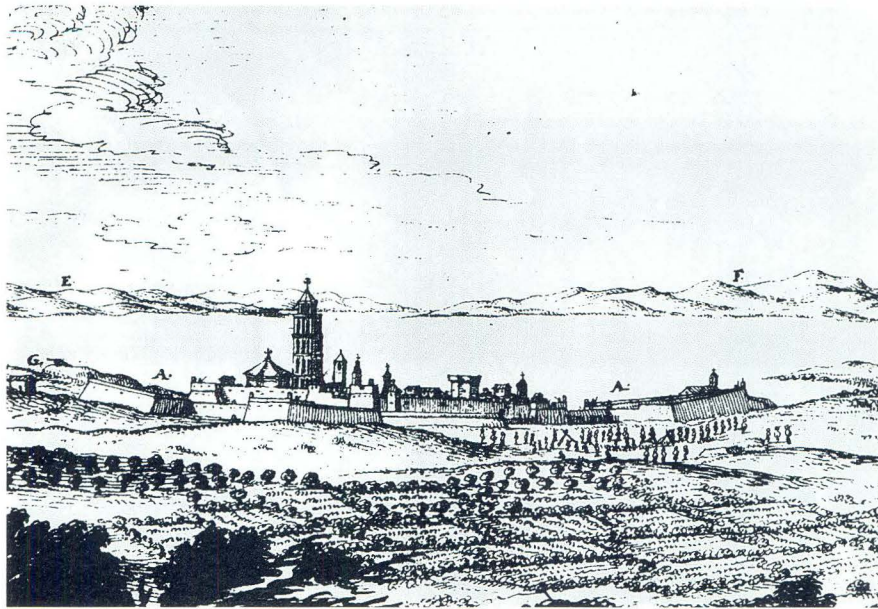
Giuseppe Santini, Pogled na Split s juga oko 1666. god., Muzej Grada Splita

Zidovi trga tlocrtno se poklapaju s već spomenutim podacima (Mortier, Foscolo, Magli, zapadni zid bedema Bernardi), ali su njihova visina i kruništa prikazani samo na Santacroceovoj slici. Raspored kuća na trgu proizlazi iz rektifikacije slike.

Područje obalne linije na cijeloj slici pred gradom prekriveno je zeleno-smeđom bojom koja na zapadnoj strani Novog trga dobiva oblik oblaka iste boje, te prekriva donji dio zapadnog zida trga. Pokrivenost dijela trga uputila me na pretpostavku da se ne radi o prikazivanju kopna umjesto mora nego o nastojanju da se prekrije dio slike. Zato sam zamolio akademskog slikara prof. Zvonimira Mihanovića da prouči slojeve boje na slici. On je povećalom pregledao sliku i uočio pukotine na površini uljene boje kojom je prikazan gornji dio zapadnog zida Novog trga uz more. Utvrdio je također da na zeleno-smeđoj boji koja prekriva donji dio toga zida nema pukotina i da je način njenog nanošenja različit od onog na ostalim dijelovima slike. To upućuje na pretpostavku da je zeleno-smeđa boja nanesena poslije. Zato je potrebno provesti istraživanja slojeva boje i odrediti redoslijed nanošenja. Tada bi se pod novim slojem boje moglo doći do dragocjenih podataka o stanju dijela splitske luke u vrijeme kada je Girolamo da Santacroce izradio sliku.

14. Genaiio 1657. (u odnosu na naše računanje godina 1658) Provv. ri. da Terra e da Mar, f. 482, n. 154. relazione di Antonio Bernardo Provv. or Gen. in Dalmazia, Archivio di Stato Venezia.

“... e di già ho mandato a far de tuffi per incaminar subito il Balloardo piantato e ridotto da me in bouna difesa a principi della passata guera”.

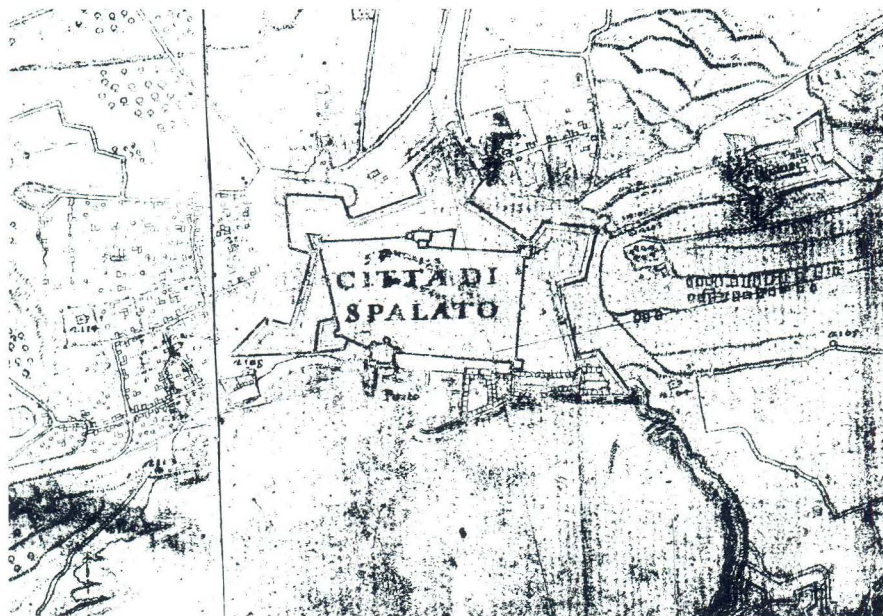
Giuseppe Santini, Pogled na Split sa sjevera oko 1966. god., Muzej Grada Splita

U granicama dosadašnjih istraživanja nemamo podataka da je između jugozapadne kule srednjovjekovnog grada i Kaštela postojala još jedna srednjovjekovna kula. Jedini je podatak o postojanju te kule Santacroceova slika. Da te kule nije bilo, razmak između jugozapadne kule srednjovjekovnog grada i kule Kaštela bio bi najveći među obrambenim kopnenim kulama srednjovjekovnoga Splita.²² Osim toga, na mjestu gdje bi se mogla pretpostaviti kula postoji uličica u smjeru okomitom na zid, poput uličica koje su vodile prema vratima drugih kula. Iz arhitektonskog snimka splitske povijesne jezgre može se pretpostaviti da je zapadni zid te kule još uvijek sačuvan i da podržava nasip novovjekovnog pojačanja prema sjeverozapadu. (sl)

U nastojanju da pokaže što više prepoznatljivih građevina sredine šesnaestog stoljeća, Girolamo da Santacroce je prikazao i ložu na mjestu nekadašnje jugozapadne kule Dioklecijanove palače koja se nije mogla vidjeti s mjesta gledanja. Zato je slikar skratio zid koji je od Kaštela vodio u more. Tada su na tom zidu još uvijek, u pogledu sa zapada, bila vidljiva nova Vrata od mesarnica, pa ih slikar zato i prikazuje. Vrata su u toj vizuri prestala biti vidljiva poslije 1600. god., kada je pred njima sagrađen revelin.²³

²² Najveći razmak između kula Dioklecijanove palače bio je 31 metar, a između kula srednjovjekovnog proširenja grada oko 45 metara. Da nije bilo kule na između jugozapadne kule grada i jugozapadne kule kaštela, udaljenost tih dviju kula bila bi oko 60 metara.

²³ A. Sartori, Istituto Universitario di Architettura di Venezia, Diplomski rad "Spalato Rinascimentale", god. 1988.

Zorzi Calergi, Plan Splita iz 1675. godine, Detalj crteža "Disegno del territorio di Clissa", Povijesni Arhiv Zadar, Fond topografskih i kartografskih karata br. 96

Slikar prikazuje i malu građevinu na stupovima koja je po karakterističnim oblicima i položaju mogla biti klaonica²⁴ na glavi gata.

Podaci sa Santacroceove slike korišteni su za određivanje visina onih zidova za koje nisu postojali drugi podaci. Kruništa prikazana na rektifikaciji dijelom su sačuvana na pročelju Dioklecijanove palače, a dijelom proizašla iz Santacroceove slike ili Kurirovog crteža.²⁵

Rektificiranjem slike modela grada iz sredine šesnaestog stoljeća prikazani su u granicama mogućnosti realni položaji i visinski odnosi samo onih građevina prikazanih na slici.²⁶ Zato se taj rektificirani crtež ne smije shvatiti kao prikaz dijela grada u tom vremenu nego samo kao jedna dionica u obradi podataka kojima raspolazemo.

1600, Collegio Relazioni, b. 72, relazione di Giacomo Contarini Conte e Capitano di Spalato, Archivio di Stato Venezia.

"Come rimedio si propone una porporela dalla parte delle beccherie larga 10 passi e 4 soli invece fondata nel' aqua".

²⁴ D. Kečkemet, Stara slikovnica grada — Najstarija slika, Slobodna Dalmacija, 10.04.1978.

²⁵ F. A. Kurir, Crtež dijela splitske obale pred Kaštelom, Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Split

²⁶ Neke građevine tadašnjega grada do danas su se sačuvale, a slikar ih nije prikazao na svojoj slici modela dijela grada, pa zato nisu prikazane na rektificiranom crtežu.

Grgur Gale, Tlocrt splitskog kaštela 1808. godine, Konzervatorski odjel - Split

PRETPOSTAVLJENI IZGLED DIJELA SPLITA SREDINOM XVI. STOLJEĆA

Koristeći se podacima iz procesa rektificiranja Santacroceove slike Splita te ostalim podacima, na posebnom crtežu dajem svoje viđenje dijela grada Splita sredinom šesnaestog stoljeća (sl.).

Grad leži na moru. Na lijevom kraju slike je nasip zapadno od Novog trga. Na nasipu je mala, uska i visoka kuća. Po njezinim se dimenzijama može pretpostaviti da je ranije bila loža s vanjske strane zida, uz zapadna vrata Novog trga, a poslije u istim tlocrtnim dimenzijama nadograđena. Kuća pokriva pogled na vrata za koja znamo da su postojala iz Maglieva i Mortierova crteža. Nad vratima je vjerojatno bio breteš.

Kako se zaključuje iz dokumenta, trg je bio namijenjen potrebama grada.²⁷ Pred Novim trgom bila je zidana obala.²⁸ Vjerojatno se i dio trga — na slici prekriven smeđe-zelenom bojom — koristio za privez malih brodova. Kuće na Novom trgu u prizemljima su vjerojatno služile trgovini pa sam, i ne raspoložujući podacima, na prizemljima nacrtao otvore karakteristične za trgovanje tog vremena. Središnji prostor trga bio je između sjevernih i južnih kuća. Ako je

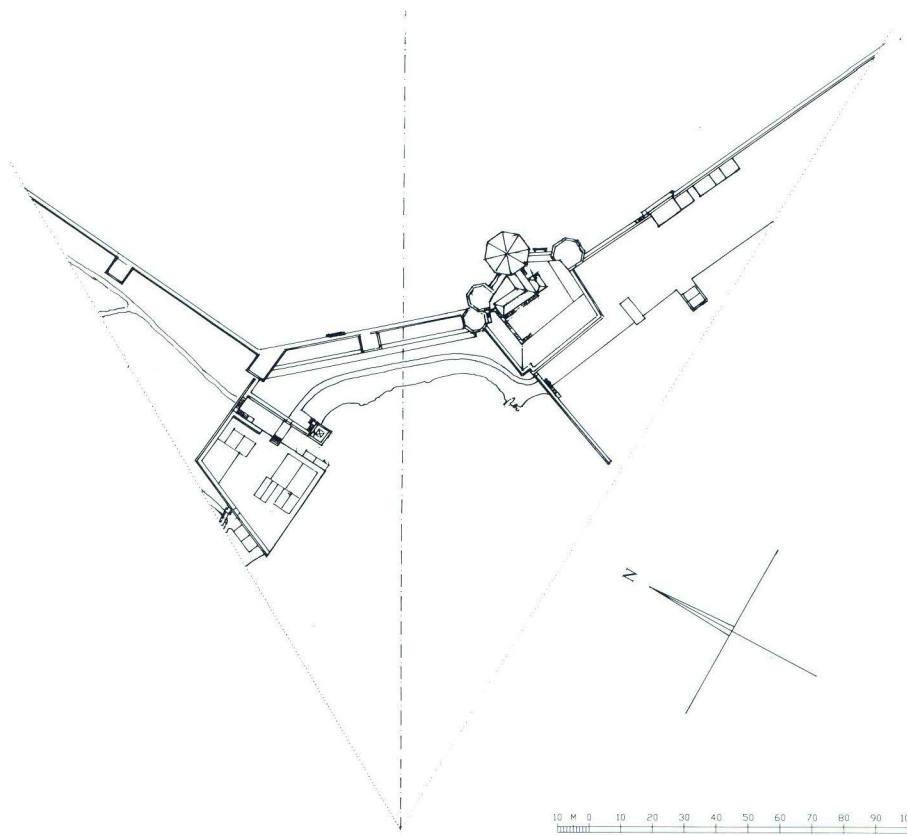
²⁷ D. Kečkemet, Urbanistički razvoj splitske luke, Pomorski zbornik I-II, Zagreb 1962, str. 1406. Libro d'oro, str. 140 r.

²⁸ Mortierov crtež.

Jerko Marasović, Tlocrt dijela grada Splita na kojemu je izrađen rektificirani crtež Santacroceove slike

slikar realno nacrtao sjeverne kuće, onda je zapadna kuća bila prislonjena na sjeverni obrambeni zid trga, a istočna malo udaljena od tog zida. S istočne strane Novog trga bio je morski rukavac u koji se ulijevao potok desetak metara udaljen i usporedan sa zapadnim zidom srednjovjekovnoga grada. Preko morskog rukavca bio je most koji je trg povezivao s gradom, kako se vidi na Mortierovom crtežu. S istočne strane mosta bila su vrata. Zid na kojemu su bila ta vrata završavao je na južnoj strani kulom. Ostatak zida kule vidi se na Mortierovom crtežu, a visina je kule proizašla iz rektifikacije Santacroceove slike.

Jerko Marasović, Tlocrt dijela grada Splita s označenim pretpostavljenim stanjem u 16. stoljeću

Od vrata pokraj mosta Novog trga do novih Vrata od mesarnica put je vodio preko nasipa, uz pojačani bedem nagnutog zida koji je do danas djelomično sačuvan u skoro punoj visini. Južno od Kaštela bio je zid s novim Vratima od mesarnica. Zid je dopirao daleko u more kako se vidi na brojnim crtežima, a i danas se nalazi pod obalom.²⁹ Na crtežu mogućeg izgleda dijela obale u XVI. stoljeću zid je prikazan u punoj dužini pa prekriva ložu na mjestu nekadašnje jugozapadne kule Palače, a klaonica na glavi gata jedva je vidljiva iza zida. Kroz Nova vrata od mesarnica ulazilo se u stari (srednjovjekovni) dio luke.

²⁹ Rezultati istražnih radova u sklopu izvedbe novog kanalizacijskog prstena oko gradske luke Splita, 1995-1996. godine.

U crtežu mog videnja grada u šesnaestom stoljeću vezanog za Santacroceovu sliku prikazao sam krovove meni poznatih građevina iz tog razdoblja. Nad krovovima su prikazane i tri zvonare. Vidljiv je samo vrh zapadne zvonare nad crkvom sv. Duha. Nad istočnim zidom sjeverozapadne kule Palače bila je zvonara samostana benediktinki. Tada još nije bio izgrađen zvonik sv. Arnira, pa su benediktinke postavile zvonaru na najvišu točku svoga posjeda. Zvonara je vidljiva na crtežu Foscolovih osvajanja i dva Santinijeva crteža.³⁰ Na krajnoj desnoj strani slike tri su zidana stupa bez lukova zvonare nad nekadašnjom crkvom sv. Nikole od Pomoraca. Zvonara je podignuta relativno visoko nad crkvom da bi je pomorci mogli vidjeti preko južnog zida Dioklecijanove palače.³¹ Kada je Santacroce izrađivao sliku, nekadašnja je crkva sv. Nikole postala dio crkve sv. Klare, a tada sačuvani stupovi zvonare bez lukova dokazuju da zvonara nije više imala isto značenje kao ranije kada ju je sagradila bratovština sv. Nikole de Sdoria.³²

ZAKLJUČAK

Najstariji prikaz grada Splita koji je izradio 1549. god. Girolamo da Santacroce donosi vrijedne podatke o tadašnjem stanju grada. Neki od tih podataka nisu bili dovoljno obrađeni pa ni korišteni u proučavanju prostornog razvoja Splita. Rektificiranjem prikaza modela grada na Santacroceovoj slici nastojao sam prikazati realne trodimenzionalne odnose građevina tog vremena u granicama u kojima su one prikazane na slici, a u mom videnju grada na temelju rektificirane slike pokušao sam prikazati izgled dijela grada u tom vremenu. Time je uz ostalo dan doprinos mogućem izgledu Novog trga uz more koji se spominje u dokumentu,³³ naslućuje mu se mjesto,³⁴ ali je prikazan jedino na Santacroceovoj slici, a u ovom radu definiran.

Trebalo bi ispitivati slojeve boje na mjestima gdje bi se moglo doći do novih vrijednih podataka.

Tlocrt koji je poslužio kao podloga za izradu rektifikacije i prikaza grada u XVI. stoljeću, u usporedbi s tlocrtom današnjeg stanja, može poslužiti za određivanje mjesta mogućih nalaza.

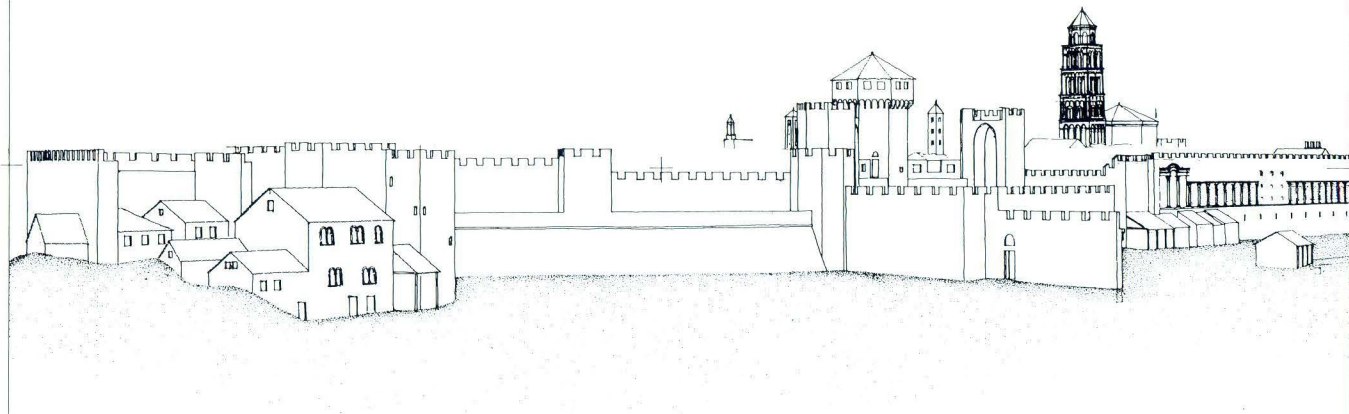
³⁰ Crtež Foscolovih osvajanja od 30. siječnja 1650. god. (u odnosu na naše računanje godina 1651.), Biblioteca Museo Civico Correr Venezia. Mapa Santinijevih crteža oko 1666. god. pogled sa Sustipana i pogled sa sjevera u Muzeju grada Splita.

³¹ U vrijeme utemeljenja bratovštine sv. Nikole od pomoraca u XIV. stoljeću visina južnog zida Palače bila je 15,80 m nad geodetskom nulom, a visina je do danas sačuvane podloge zvonare 20,60 m.

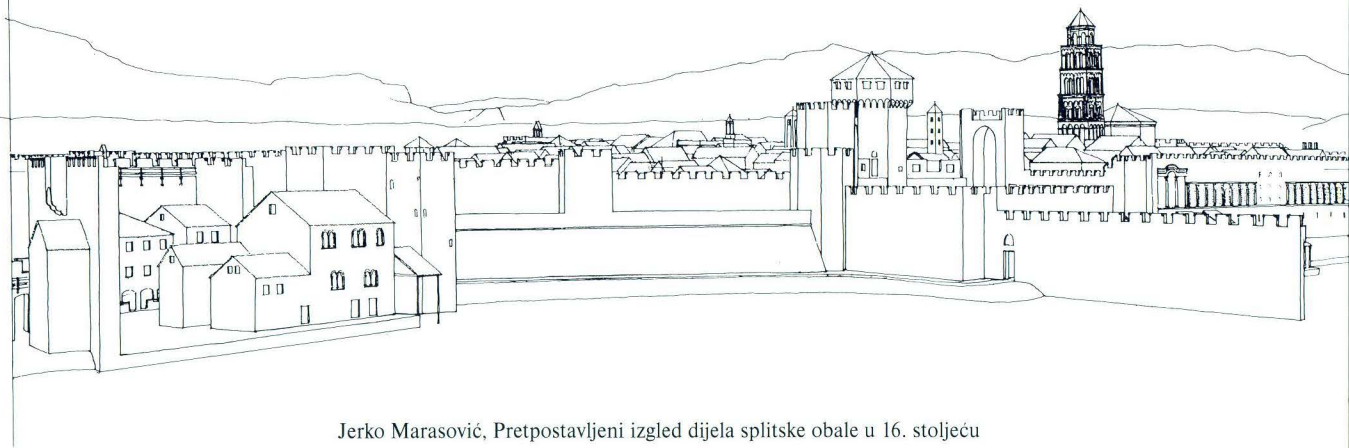
³² J. Marasović, Samostan sv. Klare u Dioklecijanovoj palači u Splitu, KAČIĆ — Zbornik Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja, XXVI. Split 1995, str. 347-351.

³³ Libro d' oro str. 140 r.

³⁴ D. Kečkemet, Urbanistički razvoj splitske luke, Pomorski zbornik I-II, Zagreb 1962, str. 1407. ... bastion nazvan "Baluardo Bernardi" koji je trebao braniti Split na najslabijoj njegovoj strani, sa zapada. Taj bedem podignut je na mjestu prije spomenutog novog trga na obali ...

Jerko Marasović, Rektifikacija slike Splita Girolama da Santacroce

Jerko Marasović, Pretpostavljeni izgled dijela splitske obale u 16. stoljeću

Istraživanja u gradu i na Santacrocevoj slici mogu dopuniti odnosno korigirati pretpostavke iznesene u ovom radu, te dati podatke za dopunu grafičkih prikaza.

CONTRIBUTO ALLO STUDIO DELL'IMMAGINE DI SPLIT DI GEROLAMO DA SANTACROCE

Jerko Marasović

Sul dipinto di Gerolamo da Santacroce che si trova nella chiesa di S. Maria del convento dei Francescani al Poljud di Spalato (Split), il patrono della città, S. Doimo, tiene in mano il modello della città. Gli edifici dipinti su questo modello rappresentano il dato più antico sullo stato della città nel XVI secolo, in particolare sulla parte costiera. Degli edifici rappresentati con licenza pittorica non possono essere direttamente utilizzati nella definizione della città di allora, per questo è stato eseguito un disegno rettificato, vale a dire i dati dell'immagine sono stati riportati nei loro rapporti reali in base a un rilievo architettonico e agli edifici conservatisi. In questa occasione si è constatato che all'estremità è dipinta la piazza nuova lungo il mare nota dai documenti scritti, ma rappresentata solo sul dipinto del Santacroce. In base alla differenza dell'impasto coloristico si può supporre che il colore verde-bruno che copre la costa sia stato steso successivamente e che sia possibile tramite ulteriori ricerche scoprire anche lo stato originario di questa parte del dipinto. In base al disegno rettificato è data la veduta della città alla metà del XVI secolo in cui sono rappresentate la città sul mare, le mura cittadine con i merli e il muro in mare che difendeva la città da ovest. All'estremità ovest della città sono rappresentati per la prima volta gli edifici sulla »Piazza nuova lungo il mare« e i tetti di molte case, e tra essi tre campanili. Sullo sfondo della città è rappresentato il paesaggio reale.

La pianta della parte di centro storico utilizzata come base per l'esecuzione del disegno rettificato potrà essere usata in futuro, quando se ne presenterà l'occasione, per determinare i luoghi dove saranno svolte ricerche. La pianta ipotetica di parte del porto nel XVI secolo rappresenta un contributo allo studio dello sviluppo urbano, ma in occasione dell'analisi del dipinto del Santacroce.